

Милош Пејровић

ЧИТАЈУЋИ КЊИГУ О КИШУ МИХАЈЛА ПАНТИЋА

Данило Киш припада кругу најчитанијих српских писаца. Међу безброј читалаца налазе се Мирослав Егерић, Павле Зорић, Радован Вучковић, Љубиша Јеремић, Чедомир Мирковић, Богдан А. Поповић, Александар Јерков, Петар Пијановић, Марко Недић, Јован Делић, Васа Павковић... Међутим, више се не може мислити о Кишу без књиге Михајла Пантића са насловом који упућује на „распон сажетости”: *Киш*. Пантићева књига је ненадокнадива не само за читаоце и проучаваоце Кишовог дела него и за читање нове српске прозе и прозе уопште.

Пантићев *Киш* има три издања и два поговора као прилог „сазнајном еманципаторском интересу” при сваком новом читању. Неће бити на одмет ако се сетим, индикације ради, приче Душана Матића који је, у временским одстојањима, три пута читао Толстојев *Раји и мир* и тако наново откривао великог писца. На основу својих читања Матић је закључио да је „Толстојево време прошло... али не и време Толстоја” и то управо зато да се не би поново писало као што је писао Толстој.

Исто се тако може рећи: Кишово време је прошло, али не и време Киша, или у Пантићевој одлучној формулацији: „Писац свог времена постао је писац за сва времена.” У распршивању овог исказа стоји, од Увода до Поговора, у низу сјајних мисаоно-критичких варијација, да Киш „не пише локалну, већ европску, кључну историјску причу

овога стољећа” пуног идеолошке заслепљености и логорских патњи, вечну причу „о човеку који је у историји, макар сам и не чинио зло, предодређен на патњу”.

Киш је велики и непоновљив, као Толстој, као Џојс...

Читање Киша тек предстоји, аналитички је уверљив Михајло Пантић. Не постоји, дакле, само једно једино могуће читање дела. Кишово дело, које је органска целина, са сваким читањем проширује поље и игру значења, односно, по Дериди, у одсуству трансценденталног субјекта указује на значењске вишкове.

У својој полемичкој књизи *Час аналитике* (1978) децидан је у ставу да се „приповетка, тачније приповедачка уметност дели на ону до Борхеса и на ону после Борхеса”. Пре Борхеса Мопсан, Чехов, О’ Хенри, мајстори детаља и индукције, мајстори реалистичке приче; Борхес је окренут дедукцији, приповедачком симболизму, чије су консеквенце равне оним које је извршио симболизам са појавом Бодлера. Данило Киш, посебно у *Пешчанику*, *Гробници за Бориса Давидовича* и *Енциклопедији мртвих*, осетно помера свест читалаца ка схватању приповедања које даје замах теми човековог положаја у свету. У овом смислу писци осамдесетих и деведесетих година имали су узоре у промени приповедне парадигме у српској књижевности – у Кишу, Бориславу Пекићу и Милораду Павићу (Филип Давид, Драган Великић, Давид Албахари, Светислав Басара...) Међутим, Михајло Пантић је изричан: Данило Киш је међаш. „Опус Данила Киша је у српској књижевности”, један је од критичаревих темељних аналитичких закључака, „поставио ону границу коју је он сам, у контексту светске књижевности, одредио за Борхеса. Писање до Киша и писање после Киша: то је разделница, демаркациона линија српске књижевности друге половине XX века.”

Четири књиге есеја и критика Михајла Пантића носе исти наслов: *Александријски синдром*, а диференциране су бројевима. „Говор о уметности у самој уметности, што је александријска особина првога рада, данас је важан колико је важна и сама уметност” – истиче Пантић бит александријског приповедања. Време измишљања је прошло, по Кишу, писање претпоставља библиотеку, фантастика претпоставља ерудицију, читалац више не верује у измишљотине. Киш је александријски писац, дакле писац који истовремено постаје и свој тумач и критичар. Аутопоетички коментар је интегрални део Кишовог приповедања. Уместо анегдотске, миметичке прозе, Киш пише прозу која брише границу између уметничког текста и теоријског текста, оба се садрже у самој чињеници писања. Михајло Пантић не занемарује писце миметичке прозе, што је видно у *Александријским синдромима* и у *Свакодневнику читања*, али упркос ставу да аутентично место у књижевној историји припада свакој уметничкој вредности, Пантић пред-

ност даје писцима који су у „пројекту александријског поимања литературе”, писцима постмодернистичке оријентације. Наша проза осамдесетих и деведесетих година у кључу је Данила Киша, не као епигонски већ као „творачки принцип којим се патња историје претвара у сушту поезију”.

Историја као понављање зла, страдања и патње тема је доброг дела српске прозе. Номотетска склоност историчара није и склоност приповедача, те је код Киша реч, луцидно открива Пантић, „о историји света као историји појединачних људских пораза”, „о идеолошки деформисаној историји”, о веку логора и масовних стратишта, о дугом каталогу смрти као у роману *Пешчаник*. Али зато, укрштајући тумачења, наш критичар констатује да Кишова доминантна мисао о смрти претпоставља окренутост животу. Историја мрви појединце, нарочито оне који се издвајају „из непрегледне масе једнакомишљеника”, којима је „сумња основни компас, ако сумња још може да буде компас” (*Час аналијомике*). Историја мрви појединце свеједно да ли се један према историјским збивањима опходи као јоги (побуна Едуарда Сама на метафизичком плану) или као комесар, тј. побуна Бориса Давидовича Новског, homo politicus-а. Зато је Пантић подвукао да Кишова проза открива „демонски лик историје” и ужаса зла, које се, како пише Жан Бодријар у огледу „Прозирност зла”, „обнавља властитим трошењем”.

Михајло Пантић суверено улази у Кишову поетику, односно поетику (сапостојање естетског и етичког). Киш „обликује сопствени живот кроз сопствену литературу”, дакле полазећи од свог искуства. А искуство није ствар само личне доживљајности, већ и искуство библиотеке, имагинативности, стратегије стила и моћи у изналажењу и обликовању уметничке форме. Такозвано негативно искуство је вероватно и учинило да Киш каже: „Кад човеку не преостаје ништа друго, почиње да пише. Писање је чин очајања, безнађа. Ставити себи омчу око врата или сести за писаћу машину, то је једина дилема.” (*По-ејшика II*, 115)

Михајло Пантић је своју књигу почео лепотом Кишових горких књига: „Данило Киш је у свом делу сажео трагичну горчину нашег века. На страницама његових књига остали су уметнички обликовани трагови суморног времена, трагови у којима ће будући читаоци пронаћи стварну историју једне личне, усамљене, али и колективне људске патње.” Дедукујући ову сажету оцену новим, александријским читањем све до последње странице, Пантић је крај књиге сјајно римовао са почетком: „Киш је осећао себе и своје дело као део *универзалног идентитета* али се није одрекао припадности *народу и језику у којем живи*, напротив, унапредио је тај језик и мишљење у њему подигао на поетички виши ниво...”